

– **Podpora dlhodobých kooperatívnych väzieb.** Stretnutia odborníkov z oblasti ochrany prírody zo všetkých záujmových regiónov ACE s ich partnermi v Atlantickom regióne, stáže a semináre položili základ spolupráce NGOs.

Všetky prvky stáží a technickej pomoci sú zostavené tak, aby maximalizovali príležitosti na dialóg a vzájomné porozumenie medzi stredoeurópskymi a americkými partnermi v environmentálnej oblasti. Tým, že sa kladie dôraz na prácu s vidieckymi oblasťami, zapájajú sa ľudia

a organizácie, ktoré zvyčajne nemajú prístup k medzinárodnej pomoci a výmene skúseností. Účinnosť reťazovej reakcie sa zabezpečuje oslovením ľudí, ktorí sú, vzhľadom na svoje postavenie v kolektíve alebo inštitúcii, schopní podeliť sa so svojimi skúsenosťami, zručnosťami a profesionálnymi stykmi. Kontinuita a dlhá životnosť projektov predpokladá prepojenie jednotlivých prvkov aktivít ACE, aby sa navzájom posilňovali a chce osloviť komunity a miestne organizácie, ktoré majú záujem na vytváraní dlhodobých väzieb.

JÁN DRDOŠ

Krajinný obraz a jeho hodnotenie

J. Drdoš: Perceived Landscape and Its Evaluation. Život. Prostr., Vol. 29, No. 4, 202–205, 1995.

Perceived landscape presents one of those themes that have not been elaborated in our country up to present. Certainly it follows from the fact that it is the landscape input to landscape planning which operates more with the perception of "objective reality" and its conception than with its "independent" measure. The Environmental Impact Assessment law No. 127/1994, as well as the projects of TSES, revitalization of villages and development of biodiversity ask for the incorporation of perceived landscape evaluation into landscape-ecological projects.

Besides the evaluation of biodiversity, biotopes and potentials the evaluation of perceived landscape is a part of landscape planning in Germany and it comes from a legislative obligation. In planning the utilization of recreation spaces the evaluation of perceived landscape is the primary task because it is appreciated as the the main source of satisfaction of man's needs.

The term perceived landscape essentially means visually perceivable landscape characteristics i. e., that part of the landscape we can perceive by our senses. The landscape scenery, i. e., a landscape section perceived from one or more observation points, is also distinguished. An immediate visual impression from this point is scenic.

The perceived landscape is often identified with the "aesthetics of landscape". Aesthetics mark the processes going on in human senses during perception. The landscape perception is managed by two filters - an objective one (connected with the object of perception) and a subjective one (connected with the subject of perception). There are 3 distinguishable dimensions of perception: orientation, symbolization and identification.

Krajinný obraz je jednou z tém, ktoré zatiaľ nie sú v slovenskej krajinskej ekológii rozpracované. Súvisí to iste so skutočnosťou, že táto téma nie je ekológii, ani geografickej náuke o krajine vlastná, nemá teda základy v tzv. objektívnej realite. Vznikla a rozvinula sa v krajinskej architektúre, pracujúcej viac s vnímaním, ako meraním objektívnej reality. Téma krajinného obrazu je významnou súčasťou krajinného plánovania, ktorého cieľom je nielen ekologicky funkčná krajina, ale aj krajina s harmonickou fyziognómiou, pozitívne vplyvajúcou na obyvateľa i návštevníka určitého krajinného celku.

Krajinné plánovanie a jeho uplatňovanie v našej spoločenskej praxi (projekty ÚSES, obnovy dediny, rozvoja biodiverzity) si nevyhnutne vyžaduje venovať pozornosť tejto téme. Ďalším dôvodom pre jej rozvoj je posudzovanie vplyvov činností na životné prostredie, ktoré zakotvuje aj hodnotenie vplyvov na krajinnú scenériu (v znení zákona č. 127/1994 Z. z.).

Čo je krajinný obraz?

Podľa Bechmanna a Johnsonovej (1980) pod krajinným obrazom rozumieme vizuálne vnímateľný celkový charakter krajiny, t. j. tú časť krajiny, ktorú môžeme vnímať zmyslami (napr. kontúru kopca, ale nie pH pôdy).

Langer a kol. (1990) rozlišuje aj scénu krajiny ako výsek krajinného priestoru, obraz, ktorý je viditeľný len z jedného alebo niekoľkých málo bodov tohto priestoru. Bezprostredný vizuálny dojem krajiny, ktorý možno dostať z jedného pohľadu, je scénický. Zovšeobecnením typických znakov jednotlivých scénických kvalít získavame krajinný obraz. Ak hovoríme o krajinnom obraze, máme vždy na mysli priestorové charakteristiky a štruktúrne prvky krajiny. Krajinný obraz treba ponímať v dvojakom zmysle: ako zdroj, t. j. hodnotu, symbol a informačný nositeľ určitého počtu emocionálnych, zmyslových a konkrétnych priestorových daností pre prežívanie krajiny a ako faktor

využívania motivovaného individuálnymi a skupinovými potrebami trávenia voľného času v prírode.

Vyjadruje estetika krajiny vnímanie krásy?

V súvislosti s krajinným obrazom sa často používa pojem estetika krajiny. Podľa Wöbseho (1991) estetika krajiny nie je to isté, čo krajinný obraz. Estetika (grécky *aistesis*) znamená vnímanie, zažitie, zdanie. Napriek tomu sa často stotožňuje s pojmom "krásno". Podľa nemeckého filozofa Kanta je estetika "veda o riadení zmyslovosti". Estetika je to, čo je na predstave objektu subjektívne, t. j. čo sa vzťahuje k subjektu, nie k predmetu.

Krajinná estetika učí o zmyslovom vnímaní krajiny človekom a jej pôsobení na človeka (Falter, 1992). Vnímanie krajiny prechádza dvoma filtermi: *objektívnym* (výhľad, panoráma, ktoré prispievajú k zvýrazneniu alebo tlmeniu vizuálne vnímaných prvkov, ďalej momentálny stav počasia, denná doba atď.) a *subjektívnym*, vedúcim k individuálnemu zobrazeniu vnímanej objektívnej reality a podmieneným vlastnosťami pozorovateľa.

Vnímanie krajiny

Človek žije v krajine a poznáva ju prostredníctvom svojich vnemov. Najvýznamnejšie a najviac informácií sprostredkujúce je vnímanie vizuálne. Zrakom získava človek informácie o bodoch, líniách, plochách, farbách, prvkoch stabilných, mobilných, prírodných, umelých a skladá ich do určitej priestorovej štruktúry, predstavujúcej obraz krajiny. Prostredníctvom tohto obrazu, ktorý je odzrkadlením, modelom skutočnosti v ľudskom vedomí, človek reaguje na krajinu (Nohl, 1980). Rozdiel medzi skutočnosťou a modelom určuje filter osobnosti človeka, ktorý krajinu vníma. Tento filter vychádza z vedomia človeka a odvodzujú sa od neho jeho postoje ku krajine. Súvisí s jeho výchovou v rodine, skupinovú a spolkovú spolupatričnosťou, profesiou, vzdelaním, vekom, pohlavím atď. Pri analýze obrazu krajiny treba preto rozlišovať medzi objektívne merateľnou skutočnosťou a subjektívnou kvalitou zážitku.

Vnímanie krajiny je veľmi zložitá, lebo závisí od veľkého množstva subjektívnych premenných. Nejde len o "videnie" obrazu krajiny, ale aj o identifikáciu s krajinou a v prípade miestneho obyvateľstva aj s krajinou ako svojím domovom.

Krajina, ktorá je pre väčšinu pozorovateľov príjemná alebo krásna a rozmanitá, má určitý poriadok a organizáciu, ktorú možno opísať komplexnosťou štruktúry. Rôzne subjektívne vnímacie filtre, napr. potreby, vkus atď. transformujú kváziobjektívnu kvalitu vnímania krajiny do subjektívneho prežitia pozorovateľa (podľa jeho sociálno-profesného pozadia).

Obraz krajiny preto treba chápať ako hodnotu, symbol, ako informačného nositeľa rôznych emočných, zmyslových a estetických daností pre ľudský zážitok a ako faktor využívania pre rôzne druhy individuálnych a skupinových potrieb človeka (Langer a kol., 1990).

Vnímanie krajiny prebieha selektívne. Ľudský mozog prijíma len tú časť informácií, ktorá je relevantná pre osobnosť vnímajúceho (mozog botanika s istotou zaregistruje vzácnu rastlinu, ale nie turistickú značku, ktorú registruje mozog turistu). Neutrálne, bezvzťahové vnímanie nejestvuje. Sú však javy v krajine, ktoré zaregistrujú všetci návštevníci, napr. nápadné veľkosťou, kontrastnosťou, intenzitou farby. Veľkosť je však relatívny pojem a závisí od rozmerov štruktúrovania okolia javu. Z toho plynie, že krajinný obraz treba hodnotiť selektívne. Merajú sa len kvality významné pre jeho zažitie.

Podľa iného prístupu sa človek potrebuje v krajine orientovať. Za indikátory krajinného obrazu sa vyberajú tie faktory, ktoré umožňujú orientáciu v priestore. Orientácia si vyžaduje jasnosť a prehľadnosť krajinného obrazu. V mestskom prostredí sú indikátormi orientácie cesty, hraničné línie, vizuálne priestory, ťažiská. Pre orientáciu sú dôležité vlastnosti: dominancia, významnosť, výraznosť, koordinácia, hierarchia, kontinuita, konštantnosť, stálosť atď. Sú to znaky, ktoré zdôrazňujú jasnosť, poriadok a čitateľnosť krajiny. Ďalšie vlastnosti, na ktoré sa orientuje prežívanie krajiny, vzťahujú sa na krajinný priestor. Rozlišujú sa tri dimenzie vnímania krajiny: *orientácia, symbolizácia a identifikácia*.

Orientácia znamená, že vnímateľ môže priestorovú situáciu a jej štruktúrne prvky začleniť do svojho systému vzťahov ku krajine, t. j. hodnotí ju z hľadiska svojej vnútornej pohody, či sa v nej cíti dobre alebo zle. Bez orientácie sa nedá cielavedome pohybovať v krajinnom priestore. Umožňuje sa to vytvorením a udržaním výrazných znakov krajiny a ich nezameniteľnej individuálnej tvárnosti. Nohl označuje toto vnímanie ako perspektívnu zmyslovú vrstvu vnímania.

Symbolizácia znamená, že sa pociťuje nie vlastná, skutočná krajina, ale individuálne zobrazenie krajiny. K vnímanej krajine sa pridružujú subjektívne významy. Symbolom je znak, ktorý vytvárame pre určitú krajinu alebo pre predstavu o nej. Nohl rozlišuje 2 zmyslové roviny: symptomatickú a symbolickú. Na symptomatickej rovine veci v krajine naznačujú aj iné obsahy a priebehy (sympťóm pre niečo iné). Zážitok je intenzívnejší vtedy, ak sa veci neprežívajú len na povrchu (farba, forma, spojenie), ale je čitateľný ich účinok a funkcia. Na symbolickej rovine veci naznačujú racionálne obsahy, funkcie a účinky, ako aj iracionálne, utopistické a idealistické predstavy ľudstva o živote, resp. o spolužití v spoločenstve ľudí.

Identifikácia znamená emočný aspekt vzťahu človeka a krajiny. Človek sa s krajinou identifikuje, alebo sa od nej odvracia. Identifikácia je základnou ľudskou potrebou. Ak

je určitá štruktúra alebo priestor predmetom vzťahu, posilňuje sa pocit spolupatričnosti a pohody v dôverne známom prostredí. Tento pocit je podstatným predpokladom angažovania sa za ochranu krajiny. Identifikácia má najväčší význam pre vnímateľa a je jeho najsubjektívnejším kritériom. Zahŕňa celý komplex krajinného priestoru - siluetu, vnútornú organizáciu, štruktúru, procesy, ktoré možno v krajine odčítať, sociálno-kultúrne vzťahy, skrátka celý život v lokalite. Možno povedať, že ide o určitú dynamickú rovnováhu medzi očakávaním o krajine a druhu a spôsobe, akým sa krajina prežíva.

Metódy hodnotenia krajinného obrazu

V krajinnom plánovaní sa používajú dva druhy metód hodnotenia krajinného obrazu:

- *metódy nezávislé od užívateľa* (vedecká analýza obrazu krajiny),
- *metódy závislé od užívateľa* (pomocou dotazníkov).

Pri hodnotení krajinného obrazu sa najčastejšie používa druhá skupina metód. Spočívajú v používaní dotazníkov, ktorými sa zisťuje atraktivnosť krajiny. Radia sa medzi subjektivistické a členia sa na analytické a analyticko-prognostické. Analytické metódy sú priame (spočítavanie, pozorovanie, priame vypytovanie sa) a nepriame (nepriame vypytovanie sa, psycho-fyzikálne meracie metódy).

Za najúčinnéjšie sa považuje neúčastnícke, štruktúrované pozorovanie činnosti návštevníkov v krajine (priestorové správanie sa a konanie, sociálne interakcie, vizuálna orientácia). Jeho nedostatky sa môžu odstrániť, ak sa metóda kombinuje s vypytovaním sa na reálne správanie sa návštevníka a jeho reakcie na krajinu. Rozlišujú sa: štandardizované, resp. neštrukturalizované vypytovania a neštandardizované, resp. štrukturalizované vypytovania.

V prvom prípade opytovaný štrukturuje formu a dĺžku svojej odpovede. Hodnotenie odpovedí je náročné a musia ho urobiť viacerí odborníci, aby sa eliminoval subjektívny vplyv.

V druhom prípade sa používajú dotazníky. Opýtaný má na výber len určité kategórie odpovedí. Metóda vyžaduje dôkladnú prípravu, aby sa nestalo, že sa stratia informácie. Na získavanie a vyhodnocovanie dát sa používa metóda preferenčného vyšetrovania (resp. merania) a sémantický diferenciál.

Preferenčné vyšetrovanie, resp. meranie spočíva v kladení otázok reprezentatívnej skupine osôb o účinkoch krajiny alebo jej využiteľnosti na základe hodnotenia dokumentačného materiálu (fotografií, diapozitívov). Takto sa zisťujú faktory, ktoré pozitívne stimulujú návštevníka. V ďalšom kroku sa formulujú konkrétne otázky o týchto faktoroch.

Sémantický diferenciál je metóda na zisťovanie a meranie subjektívnych reakcií pozorovateľa na určitú vzruchovú situáciu prostredníctvom konfrontácie s informačným

materiálom o krajine (diapozitívy, fotografie, filmy). Používajú sa páry prívlastkov, ktoré opisujú spektrum možných zážitkov, vzťahujúcich sa k hodnotenému obrazu. Konštelácia prívlastkov indikuje rozdiely v subjektívnom hodnotení znakov vhodnosti alebo kvalít krajinného obrazu. Spravidla sa používa takéto párovanie pojmov:

rozmanitosť krajiny: monotónna-rozmanitá, monotónna-premenlivá, jednotná-kontrastná,

novosť krajiny: dôverná-cudzí, bežná-neobvyklá, známa-nová,

prírodnosť krajiny: prírodná-technická, umelá-nesfalšovaná, umelá-prírodná,

dostupnosť krajiny: hustá-uvoľnená, nepriechodná-priechodná, neprístupná-otvorená,

priehľadnosť krajiny: mäťúca-priehľadná, zahmlená-jasná, sťažujúca orientáciu-ulahčujúca orientáciu, neznateľná-zreteľná,

atraktivnosť krajiny: škaredá-krásna, odpudzujúca-príťažlivá, odmietajúca-vítajúca, nepriateľská-priateľská.

Hoppenstedt a Stocks (1991) analyzovali možnosti simulácie krajinného obrazu pre účely posudzovania vplyvov činnosti na životné prostredie. Z hľadiska plánovaných stavieb v krajine je mimoriadne dôležité, aby sa získala presná a názorná predstava o ich začlenení a pôsobení v krajine. Preto sa vyvinuli metódy simulačného modelovania. Pri simulácii (vizualizácii) budúcich stavov krajiny (vplyvom navrhovaných činností) ide o to, aby sa odbornej i občianskej verejnosti predstavil verbálnym alebo skicovým spôsobom znázornený viac-menej realistický obraz budúcnosti. Treba však rešpektovať niekoľko princípov: reprezentatívnosť, presnosť, vierohodnosť, zrozumiteľnosť a bezpredsudkovosť.

Literatúra

- Bechmann, A., Johnson, B., 1980: Ein systematischer Verfahren zur Landschaftsbewertung. *Landschaft + Stadt*, 12, 2, p. 50-70.
- Falter, R., 1992: Für einen qualitativen Ansatz der Landschaftsästhetik. *Natur und Landschaft*, 67, 3, p. 99-110.
- Hoppenstedt, A., Stocks, B., 1991: Visualisierung, bzw. Simulation von Landschaftsbidveränderungen. In *Landschaftsbild - Eingriff - Ausgleich*. Bonn (BFANL).
- Langer, H., Hoppenstedt, A., Stocks, B., 1990: Landschaftsbildermittlung der Empfindlichkeit, Eingriffsbewertung sowie Simulation möglicher zukünftiger Zustände. *Forschung, Strassenbau und Strassenverkehrstechnik*, 610 pp.
- Nohl, W., 1980: Ermittlung der Gestalt und Erlebnisqualität. In Buchwald, K., Engelhardt, W. (eds): *Handbuch für Planung, Gestaltung und Schutz der Umwelt*. Bd. 3, p. 212-230.
- Wöbse, H. H., 1991: Landschaftsästhetik und ihre Operationalisierungsmöglichkeiten bei der Anwendung des § 8 Bundesnaturschutzgesetzes. In *Landschaftsbild - Eingriff - Ausgleich*. Bonn (BFANL).